

KUR'ÂN-I KERÎM EĞİTİM VE ÖĞRETİMİNİN İDEAL YAŞI

Ideal Age for Education and Teaching of the Holy Quran

Halil İbrahim ÖNDER

Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Ü. İlahiyat Fak. Temel İslam Bilimleri Bölümü
Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat ABD, Çanakkale, Türkiye [ror.org/05rsv8p09](https://orcid.org/05rsv8p09)
Assist. Prof., Çanakkale Onsekiz Mart U Faculty of Theology Department of Basic
Islamic Sciences Department of Qur'an Reciting and Qiraat Science, Canakkale, Türkiye
 halili@comu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-5473-198X>

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 09.11.2023
Kabul Tarihi / Accepted: 04.12.2023
Yayın Tarihi / Published: 15.12.2023

 Atf / Cite as: Önder, Halil İbrahim. "Kur'ân-ı Kerim Eğitim ve Öğretiminin İdeal Yaşı". *Mütefekkir* 10/20 (2023), 441-463. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1405301>

 Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Sciences, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

KUR'ÂN-I KERÎM EĞİTİM VE ÖĞRETİMİNİN İDEAL YAŞI

Öz

İslâm toplumlarında Kur'ân-ı Kerîm eğitim ve öğretimi temel olarak görülmüş, daha sonra öğrenilecek bilgiler bu temel üzerine bina edilmiştir. İslâm'ın ilk yıllarından itibaren dinin şiarlarından birisi haline gelen Kur'ân eğitim ve öğretimi, çocukların kalplerinde İslâm inancının yerleşmesine vesile olması sebebiyle de önemsenmiştir. Asr-ı Saâdet'te temeli atılmış ve yüzyıllar içinde gelişme göstermiş olan İslâmî eğitim geleneğinde erken yaşta edinilen bilgi, taşa yazılan yazıya; yaşlılıkta öğrenilen bilgi ise suya yazılan yazıya benzetilerek çocuk eğitimi, Kur'ân eğitimiyle başlatılmıştır. Günümüzde özellikle örgün öğretim kapsamındaki Kur'ân eğitim ve öğretiminin problemlerinden bazıları, yaş ile ilgilidir. Zira eğitime başlama yaşı, diğer bileşenlerle birlikte eğitimin niteliğini belirleyici bir faktör olma hüviyetine sahiptir. Kur'ân-ı Kerîm eğitim ve öğretiminin ideal yaşının tayini ve ilgili hususlar, bu araştırmanın temel problemini teşkil etmektedir. Söz konusu problemle ilgili olduğu düşünülen literatür, tarihi tecrübe ışığında yorumlanmıştır. Çalışmada, çocukluk dönemini temsil eden erken yaşların, Kur'ân eğitim ve öğretimi için daha elverişli yaşlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırâat, Kur'ân-ı Kerîm, Eğitim-Öğretim, Öğrenim Yaşı, Süreç.

Ideal Age for Education and Teaching of the Holy Quran

Abstract

In Islamic societies, the teaching and learning of the Quran was seen as the basis, and the knowledge to be learned later was built on this basis. Qur'anic education and training, since the early years of Islam has become a prominent sign of the religion, and it is highly valued for the role it plays in instilling belief in Islam in the hearts of children. In the Islamic educational tradition, which began during the Asr al-Sa'adah (Golden Age) and developed over the centuries, it was believed that knowledge acquired at a young age is like writing on stone, while knowledge acquired at an old age is like writing on water. Therefore, children's education always began with Qur'anic instruction. Today, some of the primary challenges of Qur'anic education and training, specifically in formal education, are closely linked to age. The starting age of education, alongside other elements, play a vital role in determining the education's quality. Therefore, the primary focus of this research is to determine the optimal age for Qur'anic education and training, as well as other related issues. This research investigates this main problem by interpreting relevant literature in the context of historical experience. In the study, it has been concluded that the early ages representing childhood are more suitable for Qur'anic education and training.

Keywords: Qiraat, The Holy Qur'an, Education-Training, Learning Age, Process.

GİRİŞ

Lafzı ve manasıyla mûciz¹ bir kelâm olan Kur'ân-ı Kerîm'in lafız ve mana itibarıyla de bilinip öğrenilmesi, sorumluluk sahibi her Müslümanın en önemli vazifeleri arasındadır. Zira İslâm hakkında bilgi sahibi olmak, onun en temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'i bilmeyi gerektirmektedir. Üstelik namaz gibi en önemli ibadetlerden birinin yerine getirilmesi için temel düzeyde de olsa Kur'ân-ı Kerîm'den bazı sûreleri bilmek zaruridir. Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça olması sebebiyle Arap dilinin fonetiğine ait bazı özellikler yanında söz konusu kutsal metnin kendine özel okunuş kuralları ve hususiyetleri de bu konuda ayrı bir eğitim ve öğretimi gerekli kılmaktadır. Mezkûr ihtiyaç ve daha pek çok sebeple Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaşadığı Asr-ı saâdetten başlamak üzere bu eğitim ve öğretime büyük bir itina gösterilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûl süreciyle birlikte, inen âyetleri Hz. Peygamber'den (s.a.v.) öğrenme yarışına giren sahâbe-i kirâmın yetişkinlerden oluşması Kur'ân eğitiminin belli bir yaşın üzerinde mümkün olacağını akla getirebilir. Ancak İslâm'ın ilk yıllarında Kur'ân-ı Kerîm eğitim ve öğretiminin evvel emirde yetişkinlere yönelik olması işin doğası gereği bir zaruret-tir. Yeni gelen dinin acilen öğrenilip öğretilmesi ihtiyacına binaen ortaya çıkan bu uygulama daha sonraları her Müslüman ebeveynin öğrendiklerini aile efradına da öğretmesi şeklinde sürdürülmüş, zaman içinde Kur'ân eğitim ve öğretimi için küttâb, cami, medrese, sıbyan mektebi gibi kurumlar da devreye girmiştir.²

Kur'ân-ı Kerîm öğrenmeyi belirli bir zaman dilimiyle sınırlamak elbette mümkün değildir. Zira Kur'ân-ı Kerîm, küçük yaşlardan başlanarak her dönemde öğrenilip okunabilen, okunması gereken bir kitaptır. Nitekim Kur'ân okuyup dinlemenin üstünlüğünü bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) haber vermiş³ ve müminler bu kutlu söze kulak vererek daima Kur'ân'la hemhal olmaya çalışmışlardır. Hatta bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından, gençliğinde Kur'ân öğrenen kimsenin etine ve kanına Kur'ân-ı Kerîm'in karışacağı, yaşlılığında zorlukla Kur'ân öğrenen kimse için ise iki ecir olaca-

¹ Muhammed Abdülazîm Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'an* (Kahire: Matbaatü İsâ, 1943), 1/48-51; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'an*, thk. Şuayb Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2008), 100-102; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 5/3649; Abdülmecit Okcu, "Kur'an'ın Lafız-Mana ve Kıraat Yönünden İ'cazı/Eşsizliği", *EKEV Akademi Dergisi* 3/2 (2001), 73-90; Maşallah Turan, "Kur'an'ın Lafızlarının İlahi Olup-Olmadığı Üzerine Mülâhazalar", *Social Sciences Studies Journal* 5/37 (2019), 3154-3169; Zübeyir Karataş, "Fahreddîn er-Râzî ve Seyyid Kutub Özelinde Sosyal Çevrenin Tefsire ve Müfessire Etkisi", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 15/1 (2023), 124.

² Ahmed Çelebi, *İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi*, çev. Ali Yardım (İstanbul: Damla Yay., 2013), 23-79.

³ Ebü İsâ Muhammed b. Sevre es-Sülemî et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Maruf (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1996), "Fedâilü'l-Kur'an", 15, 16, 21.

ğının müjdelenmesi⁴ her zaman onu öğrenmeye gayret edilmesi gerektiğine işaret sayılabilir. Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenip ezberlemeyi belli bir vakte ve döneme hasretmek mümkün değilse de çocukluk döneminin bu eğitim için çok daha uygun olduğu ifade edilebilir. Namaz ibadetinin ifası için gereken ezber yanında Cenâb-ı Hakk'ın mesajlarının öğrenilip öğretilmesinin verdiği motivasyon ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kutsal sözleri okuyup ezberleme noktasındaki müjdeleri de bu eğitim ve öğretimin her devirde önemsenip üzerinde hassasiyetle durulmasını gerektirmiştir.

Çocukların eğitim ve öğretimine Kur'ân eğitimiyle başlamanın yerleşmiş bir gelenek olduğu ve dinin şiarı haline geldiği⁵ İslâm toplumlarında erken yaşta edinilen bilgi taşa yazılan yazıya, yaşlılıkta öğrenilen bilgi ise suya yazılan yazıya benzetilmiş ve çocukların terbiyesine küçüklükten başlanması önemsenerek işler birikmeden ve meşguliyetler artmadan önce çocukların eğitimi konusunda acele edilmesi benimsenmiştir.⁶ Bu sebeple çocuklar, öncelikle bir Kur'ân hocasına yönlendirilmişlerdir. Günümüz şartlarında ise Türkiye için düşünüldüğünde Kur'ân-ı Kerîm'in küçük yaşta özellikle de kurumsal destekle öğrenilmesi, bazı çevrelerce hala büyük bir problem olarak görülmektedir. Üstelik Kur'ân eğitiminin kendi içinde, özellikle örgün eğitim bakımından öğretici, öğrenci, müfredat, materyal, ortam, yöntem gibi farklı açılardan birçok problemlerinin söz konusu olduğu da bir gerçektir.⁷ Bu problemlerin özellikle ağız ve dil yatkınlığına dönük olanlarının direkt Kur'ân eğitim ve öğretiminin zamanıyla irtibatlı olması, araştırmamız bakımından dikkate değerdir. O halde Kur'ân eğitim ve öğretiminin ideal yaşı ya da zamanının ortaya konulması birçok noktadan önem arz etmektedir. Söz konusu öneme rağmen, ilgili literatür incelendiğinde konuya dair müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu da araştırmanın gerekli-

⁴ Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, *es-sünenü's-sagîr*, thk. Abdül-Mu'tî Emîn el-Kal'acî (Pakistan: Camiatü'd-Dirâsâtü'l-İslâmîyye, 1989), 1/335.

⁵ Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî İbn Haldûn, *Mukaddime*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş (Dımaşk: Dâru Ya'reb, 2004), 2/353; Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Meâfirî el-Kayrevânî el-Kâbisî, *er-Risâletü'l-müfessıla li ahvâli'l-müteallimîn ve'ahkâmî'l-muallimîn ve'l-müteallimîn*, thk. Ahmed Hâlid (Tunus: Şeriketü't-Tûnisîyye, 1986), 87; Hıfzırrahman R. Öymen - Mehmet Dağ, *İslâm Eğitimi Tarihi* (Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1974), 170-171.

⁶ bk. Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk. Abdüsselam Hârûn (Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 1998), 1/257; Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed el-Mufaddal Râgıb el-İsfehânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ*, thk. İbrahim Zeydân (Kahire: Mektebetü'l-Hilâl, 1902), 20; Öymen - Dağ, *İslâm Eğitimi Tarihi*, 41.

⁷ Kur'ân-ı Kerîm dersleri problem ve çözüm önerilerinin bazıları için bk. Halil İbrahim Önder, *Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Kur'an-ı Kerim Eğitimi ve Öğretimi* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 131-249; Yusuf Alemdar, "Teknik ve Estetik Açısından Kur'an Öğretimi ve Okumaya Dair Bazı Gözlem ve Görüşler", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2008), 213-252; Şuayip Karataş, "Kur'an Dersinin Temel Problemleri ve Çözüm Önerileri: Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Örneği". *Uluslararası Yüksek Din Öğretimi Sempozyumu* (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2019.), 129-147.

liğini ve önemini kuvvetlendirmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm gibi her Müslümanın öğrenmesi gereken bir kitabın öğreniminin ideal zamanının tayini ve bu anlamdaki hususlar araştırmanın problemini teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada tarihi veriler ışığında söz konusu eğitimin gereklilikleri ve problemleri de göz önünde bulundurularak Kur'ân eğitim ve öğretiminin ideal zamanının tespiti hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda araştırma problemiyle ilgili olduğu düşünülen literatür incelenerek öncelikle tarihi verilerdeki ilme başlama yaşı daha sonra âlimlerin terceme-i hallerindeki Kur'ân eğitimine başlama yaşı ele alınmıştır. Ayrıca Kur'ân eğitiminin öncelenip öncelenmemesi noktasında eski bir tartışmadan yola çıkarak mesele incelenmiş ve bu eğitimde öne çıkan problemlerin yaşı, zamana bağlı olanları mercek altına alınmıştır.

1. İLME/OKUMAYA BAŞLAMAYA DAİR GÖRÜŞLER

Eğitimin ne zaman ve hangi yaşta başlaması gerektiği hususu, sürekli tartışma konusu olmuştur.⁸ Sadece uygulama açısından değil nazariye açısından da işin nereden başlaması gerektiği tartışılmıştır. Örneğin Tuba Ağacı Nazariyesiyle ünlü, Osmanlı eğitimcilerinden Emrullah Efendi (ö. 1914), eğitimdeki reformun üniversiteden başlaması gerektiğini belirtirken Satı Bey (ö.1968) ise bu görüşe karşı çıkarak ilkokul, ortaokul ve lisesi yeterli olmayan ülkenin üniversitesi de olamayacağını ileri sürmüştür.⁹ İslâm tarihi boyunca uzun süre çocuklara Kur'ân öğretilen merkezler olarak kütüblara başlama yaşının yedi yaş olabileceğini söyleyenler yanında farklı rivayetler sebebiyle bu konuda tam bir yaş söylenemeyeceğini, daha çok çocuğun babasının takdirinin geçerli olduğunu ifade edenler de vardır.¹⁰

İslâm tarihi içerisindeki görüş ve uygulamalara bakıldığında kendisi de daha on yaşına gelmeden Kur'ân eğitimini tamamlayıp hafız olan İbn Sînâ¹¹ çocuğun eklemeleri kuvvetlenerek düzgün konuşmaya, telkine ve dinlemeye hazır yaşa geldiğinde¹² altı yaş civarında okula gönderilmesini uygun bulmaktadır.¹³ İlk eğitim nazariyecilerinden İbn Sahnûn (ö. 256/870), *Âdâbü'l-muallimîn* isimli öğretmen ve öğrenci ilişkilerine dair eserinde öncelikle Kur'ân öğrenme ve öğretmeye dair hadîs-i şerifleri paylaşmıştır. Bu risalede

⁸ 16.05.1983 tarih 2842 sayılı kanunla ilkokul yaşı 6'ya indirilmiş daha sonra bu uygulamadan vazgeçilmiştir. bk. Mualla Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler* (Ankara: TDV Yay., 1991), 146-147.

⁹ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2003), 125; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (Ankara: Pegem Akademi, 2018), 302-303; Ebubekir Keklik, "Maarif Nâzırı Emrullah Efendi ve Tuba Ağacı Nazariyesi: Eğitim Reformuna Nereden Başlamalı?", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/2 (2020), 79-96.

¹⁰ Öymen - Dağ, *İslâm Eğitim Tarihi*, 170.

¹¹ Hüseyin Atay, *İbn Sînâ'da Varlık Nazariyesi* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 1-2.

¹² Öymen - Dağ, *İslâm Eğitim Tarihi*, 35.

¹³ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 28.

öğrenci ve öğretici ilişkilerinin ele alınış tarzı ve velinin izni, öğreticiye hediye vermesi gibi hususların zikredilmesi sebebiyle yetişkin eğitiminden ziyade çocuk eğitiminden bahsedildiği anlaşılmaktadır.¹⁴ Yine İslâm'da eğitim ve öğretime dair önemli bir risale yazan Kâbisî de (ö. 403/1012) Kur'ân'ın okunması, eğitim ve öğretimi ve faziletine dair âyet ve hadîsleri aktararak anne babaların çocuklarına bizzat ya da hocaya göndermek suretiyle Kur'ân öğretmelerinden nice ecirler alacaklarını ifade etmektedir. Kâbisî, ayrıca ebeveynin çocuklarına namazı küçüklükten itibaren öğretmelerinin ve onlara ibadet alışkanlığı kazandırmalarının, dolayısıyla namazda okuyacak miktarda Kur'ân öğretmelerinin de gerekliliğine vurgu yapmıştır.¹⁵ İlmin beşikten mezara kadar olduğunu bildiren Zernûcî (ö. 593/1196), en iyi vaktin ise gençliğin ilk yılları olduğunu ifade etmektedir.¹⁶

İbnü'l-Hâc el-Abderî (ö. 737/1336), selevin çocukları okutmaya yönelik uygulamalarına riayet etmek gerektiğinin altını çizmektedir. Buna göre Abderî, velilerin evlatlarını namaz ve şer'î edepelerle mükellef tutacakları yaş olması ve bu yaşla beraber çocukların kendi kendilerine okula gidip gelebilmeleri hasebiyle eskilerin çocuklarını okula yedi yaşında başlattıklarını bildirmektedir. Ancak o, yaşadığı zaman itibarıyla ailelerin çocuklarını yedi yaşından önce okula gönderdiklerinden şikâyet ederek bunun, çocukların okulu ve elbiselerini kirletmesi, tuvalet ihtiyacını yardım almadan giderememesi gibi olumsuzluklara neden olduğuna dikkat çekmektedir. Dolayısıyla ona göre çocuğun küçük yaşta okula gönderilmesi, eğitim öğretim açısından fayda vermek yerine yorgunluğa sebep olmaktadır. Hatta müellif, anne babaların çocuklarını okula küçük yaşta, okuyup öğrenmeleri için değil kendilerinin istirahat ve rahat etmeleri için gönderdiklerini ifade ederek meselenin farklı bir yönüne de dikkat çekmektedir.¹⁷

İbn Haldûn da (ö. 808/1406), yaşadığı zamanın İslâm beldelerinde takip edilen eğitim usullerinden bahsetmektedir. O, öncelikle çocuklara Kur'ân öğretilmesinin dinin şiarlarından biri olduğunu vurgulamış ve bu eğitimin Müslümanlar tarafından temel olarak görüldüğünü ifade ederek doğuda ve batıda takip edilen usulleri zikretmiştir. Buna göre Mağriplilerin başta sadece Kur'ân öğretip derse hadîs, fıkıh, şiir gibi başka hiçbir şeyi karıştırmadıkları, Endülüs Müslümanlarının ise sadece Kur'ân'la yetinmeyip yazı ve şiir de öğrettikleri anlaşılmaktadır. Afrika Müslümanlarının talim usulünün de Endülüslülere benzediğini ve onların Kur'ân eğitiminin yanında hadîs eğitimine önem verdiklerini ancak her şeyden çok Kur'ân'ın

¹⁴ bk. Muhammed İbn Sahnûn, *Kitâbü âdâbü'l-muallimîn*, thk. Muhammed el-Arûsî el-Matvî (Tunus: Dârü'l-Kütübî's-Şarkıyye, 1972).

¹⁵ bk. Kâbisî, *er-Risâletü'l-müfessıla li ahvâli'l-müteallimîn*, 74-89, 92-94.

¹⁶ Burhâneddin Zernûcî, *Ta'limü'l-müteallim* (Dersaadet: Ârif Efendi Matbaası, ts.), 24-25.

¹⁷ bk. Ebû Abdullah Muhammed İbnü'l-Hâc el-Abderî, *el-Medhal* (Kahire: Mektebetü Dârü't-Türâs, ts.), 2/315-316.

öğrenilip ezberlenmesine önem verdiklerini ifade eden İbn Haldûn, doğu Müslümanlarının da öncelikle Kur'ân öğretip başka bir şeyi ona karıştırmadıklarını ifade etmiştir.¹⁸ Erzurumlu İbrahim Hakkı (ö. 1194/1780) ise "kişinin evladiyla sohbet ve ülfetinin âdâp ve erkânı" bahsinde çocukları 6 yaşına geldiğinde onlara Kur'ân'ı, farzları ve âdâb-ı dini öğretmeyi de saymaktadır.¹⁹

Osmanlı'da Kur'ân eğitim ve öğretiminin temel kurumlarından olan sıbyan mekteplerinde dört-beş yaşlarında anne babaların isteği üzerine okula başlamaları mümkün olan çocukların altı yaşını bitirmeleri halinde okula gitmeleri zorunlu olup çocuklarını bu mekteplere göndermeyen ebeveyn için ise bazı cezalar öngörülmüştür.²⁰ Anadolu'daki çocukların dört yaşında, İstanbul'dakilerin ise beş-altı yaş civarında gönderildiği²¹ bu mekteplere genel olarak beş-altı yaşlarında başlandığı anlaşılmaktadır.²² Abdülaziz Bey (ö. 1918), o zamanın ilk mektebi olup öncelikle Kur'ân'ın öğretildiği bu okullara başlama yaşının beş yaş olduğunu ifade etmekte üstelik Kur'ân eğitim ve öğretiminde önemli bir merhaleyi temsil eden hafızlığı da sekiz-dokuz yaşlarında bitiren çocukların sayısının oldukça fazla olduğunu bildirerek bu yaşta Kur'ân'ı ezberleyebilmenin Kur'ân-ı Kerîm'in gizli bir hikmeti olduğunu ifade etmektedir.²³ Aynı şekilde hicrî 1316 yılı salnamesinin girişindeki tarihçede çocukların dört veya beş yaşına gelince mektebe verilmesi gerektiğinin altı çizilmektedir.²⁴ Bütün bu görüşler muvacehesinde İslâmî gelenekte eğitime kesin olarak Kur'ân öğretimiyle başlandığı ve başlama yaşının net olmamakla birlikte dört-yedi yaş aralığına tekabül ettiği ve on yaşına kadar bu eğitimin tamamlandığı²⁵ dolayısıyla İslâm toplumlarında Kur'ân'ı çocuklara küçük yaşlardan itibaren öğretmenin, en temel zorunluluklardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Hatta Osmanlı'da bugünün üniversitelerine benzeyen yapılanmasıyla Dârülfünun'un dini ilimler şubesinde bile Kur'ân-ı Kerîm derslerinin olmamasının²⁶ sebebini Kur'ân'ın daha küçük yaşlarda sıbyan mekteplerinde öğrenildiği hakikatine hamletmek

¹⁸ bk. İbn Haldûn, *Mukaddime*, 2/355.

¹⁹ İbrahim Hakkı Erzurûmî, *Mârifetnâme* (İstanbul: Matbaa-i Ahmet Kâmil, 1330), 544.

²⁰ bk. Yahya Akyüz, "İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Talimatı", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 5/5 (1994), 1-47.

²¹ bk. Cahit Baltacı, "Mektep", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004) 29/6-7.

²² bk. Mefail Hızlı, "Osmanlı Dönemi Bursa'sında Eğitim-Öğretim Vakıflarına Genel Bir Bakış", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1998), 183-191.

²³ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri*, haz. Kazım Arısan - Duygu Arısan Günay (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002), 57-58, 68.

²⁴ bk. *Salname-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye* (Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye: Matbaa-i Âmiri, 1316), 20.

²⁵ bk. Öymen - Dağ, *İslâm Eğitim Tarihi*, 171.

²⁶ bk. Mehmet Ali Aynî, *Dârülfünun Tarihi* (İstanbul: Yeni Matbaa, 1927), 23-31, 35-36; Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983), 205; *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme/Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü*, haz. Muzaffer Albayrak - Kevser Şeker (İstanbul: Bion Matbaacılık, 2014), 22.

mümkündür.

Okula başlama yaşı üzerinden değerlendirilen günümüzdeki çocukların okuma yazmayı öğrenme yaşları noktasında ise birçok araştırmanın 1900'lü yıllardaki teoriler üzerine bina edilerek yedi yaş ve üzerini işaret ettiği bilinmektedir. Halbuki günümüzdeki bilişim ve beyin çalışmaları etrafında şekillenen bilimsel gelişmeler neticesinde çocuklara uygun yöntem ve usuller dairesinde okuma yazmanın dört-beş yaşlarında öğretilbileceği yedi yaşın ise çok geç olduğu ifade edilmektedir.²⁷ Nitekim çocukların dinî duygularını ve ihtiyaçlarını iyi bilen doğulu ve batılı ülkeler din eğitim ve öğretimini üç veya dört yaşlarında anaokullarında başlatmaktadır.²⁸

2. BAZI ÂLİMLERİN TERCEME-İ HALLERİNDE KUR'ÂN EĞİTİM YAŞI

Çocuğun eğitimine Kur'ân-ı Kerîm eğitim ve öğretimiyle başlanıldığının belki de en bariz göstergelerinden biri, âlimlerin terceme-i halleridir. Zira İmam-ı Şâfiî (ö. 204/820), İbn Sînâ (ö. 428/1037), İbn Teymiyye (ö. 652/1254), İbn Kesîr (ö. 774/1373), İbn Haldûn, Fîrûzabâdî (ö. 817/1415) ve Taşköprizâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561) gibi âlimlerin ilme, küçük yaşlardan itibaren Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenip ezberlemekle başladığı müşahede edilmektedir.²⁹

Birçok âlimin terceme-i halinden, onların küçük yaşlarda Kur'ân'ı öğrendikleri ya da ezberlediklerini anlamak mümkündür. Örneğin Muhammed İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923) yedi yaşında hafız olmuştur.³⁰ Endülüslü Mâlikî fakihlerinden Kadî Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148), babasının kendisine Kur'ân-ı Kerîm öğretmek üzere hoca tuttuğunu ve dokuz yaşında Kur'ân'ı iyi bir şekilde öğrendiğini daha sonra da kırâat-i seb'aya geçtiğini ifade etmektedir.³¹ İbnü'l-Adîm diye bilinen Ebû'l-Kâsım

²⁷ İlgili makalede Güneş, 1900'lü yıllar sonrasında üretilen teoriler üzerine programlar yapıldığını ve çocukların hep bu programlara uydurulmaya çalışıldığını hâlbuki çocuklara uygun yöntemlerle okuma yazma öğretildiği durumda okuma yazmanın daha erken yaşlara çekileceğinin yapılan araştırmalarla anlaşıldığını, zihinsel gelişimin çok daha erken yaşlarda başladığını ve bu yeni gelişmelere paralel olarak birçok ülkede eğitim öğretime başlama yaşının daha küçük yaşlara alındığını ifade etmektedir. bk. Firdevs Güneş, "Okuma Yazma Öğrenme Yaşı", *Eğitimde Kuram ve Uygulama* 9/4 (2013), 280-298.

²⁸ Mustafa Öcal, *İmam Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003), 156.

²⁹ Mezkûr ulemânın hayatları için bk. Bilal Aybakan, "Şâfiî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2010), 38/223-233; Ömer Mahir Alper, "İbn Sînâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1999), 20/319-322; Celal Kirca, "İbn Teymiyye, Mecdüddin", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1999), 20/390-391; Abdülkerim Özaydın, "İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1999), 20/132-134; Süleyman Uludağ, "İbn Haldûn", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1999), 19/538-543; Hulusi Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1996), 13/142-145; Yusuf Şevki Yavuz, "Taşköprizade Ahmed Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2011), 40/151-152.

³⁰ Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ (İrşâdü'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb)*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1993), 6/2446.

³¹ Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî el-İşbilî İbnü'l-Arabî, *Kânûnü't-te'vîl*, thk. Muhammed Süleymânî (Cidde: Dârü'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1986), 415.

Kemâlüddîn Ömer b. Ahmed (ö. 660/1262) dokuz yaşında Kur'ân'ı hatmederken on yaşında da Kırâat-i aşereyi okumuştur.³² Kırâat ilminde çığır açan bir müellif olan İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) ise çok küçük yaşlardan itibaren hıfzını tamamlayıp kırâat ilimlerinden icazet almış ve yine küçük yaşlarda iken teravihi hatimle kıldırılmıştır.³³ Kırâat ağırlıklı tefsiriyle ön plana çıkan müfessir 'Uleymî (ö. 928/1522) ise altı yaşında hocasının önüne diz çökmüş ve on yaşında da Kur'ân'ı hifzetmiştir.³⁴ Aynı zamanda hadîs hâfızı olan Ebû Sâlih el-Müezzîn (ö. 470/1078) dokuz yaşında,³⁵ Ebü'l-Alâ' el-Hemedânî (ö. 569/1173) yedi yaşlarında,³⁶ Ebü'l-Yümn el-Kindî (ö. 613/1217) yedi yaşında,³⁷ Irâkî (ö. 806/1404) sekiz yaşında,³⁸ Fazlurrahman (ö. 1988) on yaşında³⁹ Kur'ân'ı ezberleyip hafız olurken, Cumhuriyet devrinin 3. Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki (ö. 1951) ise Kur'ân-ı Kerîm'i henüz yedi yaşındayken camide mukabele okuyacak düzeyde öğrenmiştir.⁴⁰ Bu örnekleri çoğaltmak yerine bahsi geçen âlimlerin yaşadıkları zaman ve coğrafya aralığına bakıldığında Müslümanlar arasında Kur'ân'ın öğrenilmesi hatta ezberlenmesinin küçük yaşlardan itibaren söz konusu olduğu ve bunun yüzyıllardır devam eden bir gelenek haline geldiği ifade edilebilir.

3. ÇOCUK EĞİTİMİNE KUR'ÂN'LA BAŞLANIP BAŞLANMAYACAĞINA DAİR ESKİ BİR TARTIŞMA

İslâm toplumlarında yerleşmiş olan eğitim ve öğretime Kur'ân öğretimiyle başlama geleneğine rağmen bu usulün yanlış olduğunu savunanlar da olmuştur. Daha önce de zikri geçen Kadı Ebû Bekir b. Arabî, çocuğun akli ermeye başlayınca, önce okula gönderilerek yazı, hesap ve Arapçayı öğrenmesi daha sonra Mukrîye gönderilerek Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenip bölüm bölüm ezberlemesi usulünü çok güzel bulduğunu ifade etmektedir.⁴¹ Yine o, çocuğun akli ermeye başlayınca öncelikle çocuğa iman telkin edilmesi ge-

³² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 5/2084.

³³ Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, thk. G. Bergstrasser (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006), 1/430; 2/217.

³⁴ Ahmet Kazan, *Uleymî'nin Fethu'r-Rahman Tefsirinde Kiraat Olgusu*, (Ankara: Son Çağ Akademi, 2022), 23.

³⁵ İsmail Lütfi Çakan, "Ebû Sâlih el-Müezzîn", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1994), 10/226.

³⁶ Tayyar Altıkulaç, "Ebü'l-Alâ' el-Hemedânî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1994), 10/286-287.

³⁷ Tayyar Altıkulaç, "Ebü'l-Yümn el-Kindî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1994), 10/351-352.

³⁸ M. Yaşar Kandemir, "Irakî Zeynüddin", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1999), 19/118-121.

³⁹ Alparslan Açıkgenç, "Fazlurrahman", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1995), 12/280-286.

⁴⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Ahmet Hamdi Akseki" (Erişim 24 Temmuz 2020).

⁴¹ Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî el-İşbîlî İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 4/349.

rektiği sonra da yazı, hesap öğretilip Arap şiirlerinden ezberletilerek Arapça kaideleri öğretildikten sonra on yaş itibariyle Kur'ân-ı Kerîm ve hıfzına geçilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁴²

İslâm toplumlarında eğitim öğretim usullerini ele alan İbn Haldûn, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin yukarıda aktarılan şiir, yazı ve Arapça öğretimine öncelik verilmesi gerektiği fikrini de değerlendirmiştir. O, söz konusu tavsiyeyi beğenmesine rağmen halkın sevap tercihi ve de çocukların belli bir yaşa gelip de ilimden kopması neticesinde Kur'ân öğrenme fırsatını ellerinden kaçırmaları gibi bazı sebeplerle cari âdetlerin Kur'ân taliminin takdimini gerektirdiğini ifade etmektedir.⁴³ İbn Haldûn'un dile getirdiği düşünceler günümüzde de geçerliliğini koruyan endişelerdir. Zira çocuğa belli yaşa gelinceye kadar Kur'ân eğitimi verilmediği takdirde ya bir daha verilememekte ya da çok zorlanılmaktadır. Hatta Kur'ân öğrenmeye çalışan yetişkin bayanlar üzerinde yapılan bir araştırmada bayanların Kur'ân öğrenmede zorlandıkları, çocuklarının da aynı zorlukları yaşamamaları için erken yaşta Kur'ân eğitimi almalarını istedikleri ifade edilmektedir.⁴⁴

Eğitim tarihi yazarlarından Hıfzırrahman Öymen (ö. 1979) ve Mehmet Dağ, İbnü'l-Arabî'nin mezkûr yorumunu, "zamanını aşan bir görüş" olarak değerlendirmişlerdir. Söz konusu yazarlar, Kur'ân'ın anlamını bilmeden yapılan öğretim sisteminin daha 12. yüzyılda bile eleştiriye tabi tutulmasına rağmen Türk çocuklarına cumhuriyete kadar bu şekilde eğitim verildiğini bildirmişlerdir. Onlara göre, cumhuriyetle birlikte bu manada atılan olumlu adımlar, 1950 sonrasında Kur'ân Kurslarının açılmasıyla akamete uğramış ve çocuklara, anlaşılmayan kitabın mekanik şekilde öğretilmesi metoduna tekrar geri dönmüştür.⁴⁵

Bu ifadelerden, eğitime sadece Kur'ân-ı Kerîm'le başlanılmasına değil Kur'ân'ın anlamını bilmeden öğrenilmesine de karşı çıktığı anlaşılmaktadır. Ancak bu karşı çıkış, kanaatimizce öncelikle din eğitiminin Kur'ân eğitimiyle karıştırılmasından ve Kur'ân eğitiminin kendine has hususiyetlerinin göz ardı edilmesinden ya da bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Zira İbn Haldûn'un mezkûr görüşünün de teyit ettiği gibi, bazı zorunluluklar Kur'ân ta'liminin öncelenmesini gerektirmektedir. Farklı bir dile ait telaffuz hususiyetlerinin doğru bir şekilde ve zamanında edinilmesi, bu zorunlulukların başında gelmektedir. Söz konusu yazarların Kur'ân'ın manasını anlamadan öğretilmesine karşı çıkışları ise nice müfessirlerin ömürlerini verip

⁴² Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî el-İşbîlî İbnü'l-Arabî, *el-Avâsım mine'l-kavâsım*, thk. Ammar Tâlibî (Kahire: Mektebetü Dârüt-Türâs, ts.), 370.

⁴³ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 2/355.

⁴⁴ Zahide Bulut, *18- 50 Yaş Arası Bayanların Kur'an Kurslarına Devam Motivasyonları (Ankara-Keçiören Örneği)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 65.

⁴⁵ Öymen - Dağ, *İslâm Eğitim Tarihi*, 176.

tefsirini yaptıkları, buna rağmen yorumlarının son söz olmadığını da özellikle belirttikleri Allah kelâmını çocuklardan daha o yaşta anlamalarını beklemeyi de tazammun etmektedir ki ne kadar zor bir beklenti olduğu ortadadır.⁴⁶

Osmanlı'nın son zamanlarındaki Maârif bütçe görüşmelerinden birinde Kütahya mebusu Abdullah Azmi Bey (ö. 1937), iptidai mekteplerde lisan öğretmekten ziyade Kur'ân ta'liminin daha evlâ olduğunu çünkü küçük yaşta Kur'ân öğrenemeyen çocukların büyüdükçe öğrenemeyeceklerini halbuki son zamanlarda iptidai mekteplerin üzerimize vacip olan Kur'ân ta'limi noktasında pek itina göstermediğini ifade etmesi de⁴⁷ yine aynı hakikatin meclis kürsüsünden beyan edilmesidir. Eğitimde çok kritik dönemlerin olduğu ve bu dönemler için gecikildiği takdirde onarılmaz yıkımlarla karşı karşıya kalılabileceği, dolayısıyla verilmesi gereken bilgilerin, çocuğun fikren, bedenlen, ruhen hazır hale geldiği en uygun zamanda, uygun dozda ve çocuğun alabileceği kadarıyla vermenin lüzumu eğitimcilerin üzerinde hassasiyetle durduğu mevzulardandır.⁴⁸ Dolayısıyla birçok açıdan çocukluk devresinde Kur'ân eğitiminin verilmesi elzem görülmektedir.

4. KUR'ÂN-I KERİM EĞİTİMİNDE YAŞLA İLGİLİ PROBLEMLER

Çocukluk yıllarında Kur'ân eğitimini doğru bir şekilde almayan kişilerin belli bir zaman geçtikten sonra ağız yatkınlığı oluşturmakta çok zorlandıkları gözlemlenen ve bizzat tecrübe edilen bir hakikattir. Hatta çoğu kere Kur'ân'ı sonradan öğrenenler -tıpkı bir dili sonradan öğrenip de aksanını tam yapamayan kimseler gibi- ağız yatkınlığını bir türlü geliştirememektedir. Araştırmalar dil gelişimine benzer şekilde çocukluğun ilk çağlarında edinilmesi gereken motor koordinasyon, sosyal alışkanlıklar gibi yeteneklerin kazanımının ileri yaşlarda gün geçtikçe daha külfetli hale geleceğini göstermektedir.⁴⁹ İnsan hayatında bazı uyaranların belli dönemlerde çok güçlü olduğu ve insanın gelecekteki gelişimi üzerinde önemli etkiler bıraktığı kritik dönemler vardır. Bu kritik dönemlerin dışına çıkılarak eğitimin önce veya sonraya alınmasının, gelişimi olumsuz etkileyebileceği bu sebeple de eğitimciler tarafından eğitim aşamalarında bu kritik dönemlerin dikkate alınmasının önemine sürekli işaret edilmektedir.⁵⁰ Özellikle beynin yapısı gereği bazı hassas dönemler diğerlerine nazaran daha önemlidir. Örneğin doğumlarından sonra ilk üç ay tek gözü kapatılan yavru kediler bir

⁴⁶ Kur'an eğitim ve öğretiminde lafız ve mananın yeri için bk. Halil İbrahim Önder, "Kur'an-ı Kerim Eğitim ve Öğretiminde Lafız ve Mananın Yerine Dair Bazı Değerlendirme ve Tespitler", *Thesophia* 3 (2021), 165-187.

⁴⁷ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi* (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), 3-4/1373-1374.

⁴⁸ bk. Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*, 15, 39.

⁴⁹ Michel Desmurget, *Dijital Ahmak Fabrikası*, çev. Ömer Kemal Buhari (İstanbul: İnsan, 2022), 47.

⁵⁰ bk. Ziya Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme* (Ankara: Nobel Yayınları, 2001), 18.

daha iki gözüyle normal görme yetisini kazanamamaktadır.⁵¹ Kur'ân eğitiminin kritik dönemi diyebileceğimiz çocukluk yıllarında alınmayan eğitim sonucunda da dilin, konuşmanın ve şivenin bütün etkileri Kur'ân okuyuşuna yansımaktadır. Nitekim Kur'ân eğitimi almış Karadenizli bir bireyin okuyuşunda hiçbir şive etkisi görülmezken, Kur'ân eğitimi almamış bir Karadenizli, konuşmasındaki t harflerini yumuşatarak d'ye dönüştürmesini, Kur'ân okurken de yapabilmektedir.

Kur'ân eğitimi, uygulamaya dayalı olması sebebiyle ister istemez kabiliyet ve yatkınlık da (istidat) istemektedir. Nitekim bazı medreselerin vakfiyelerine göre beş yıl içinde kabiliyet gösteremeyip çalışmayan ve derslere düzenli gelmeyen talebelerin medreseden çıkarılacağına şart koşulması⁵² bu konuda kabiliyete dikkat çeken bir belge niteliğinde olduğu kadar azim ve derste sebatı da vurgulamaktadır. Üstelik çocukların çevresine karşı şaşırtıcı düzeydeki ilgi, merak ve duyarlılığının yıllar geçtikçe canlılık ve tazeliğini kaybedeceğinin dikkate alınması⁵³ durumunda onlara gereken bilgi, kabiliyet ve duyguların zamanında ve gerektiği kadarıyla kazandırılmaya çalışılması gerektiği de ortaya çıkmaktadır.

Uygulamaya dayalı bütün işlerde küçüklükten itibaren işe başlamanın mahareti artırıcı bir husus olduğu malumdur. Nitekim *Kutadgu Bilig*'de hükümdara verilen öğütlerden biri de devlet görevine getirilecek insanları seçerken küçüklükten itibaren hizmete girenlerden seçmesidir. Bunun nedeni de küçüklükte bu işe başlayanların hizmet töre ve usullerini daha iyi öğrenecekleri olarak açıklanmaktadır.⁵⁴ Ayrıca uygulama ve meşk esaslı müzik gibi güzel sanatların eğitimine küçük yaşlarda başlanmasının başarılı sonuçlar doğurduğu bilinmektedir. Kur'ân-ı Kerîm eğitiminde de tıpkı müzik eğitimi gibi ses ve kulağın ahengi esas olduğu için erken yaşlarda başlanması önem arz etmektedir.⁵⁵ Hatta Türk Müsikisinin en büyük hânendelerinden biri olan Bekir Sıtkı Sezgin (ö. 1996) dört-beş yaşlarından itibaren annesiyle meşk ettiklerini babasından ise dini müsiki yanında Kur'ân da öğrenerek beş yaşında hatmettiğini ve Kur'ân tilavetinin bütün hususiyetlerini yedi yaşına kadar tamamladığını ifade etmektedir.⁵⁶ Onun hânende ve bestekârlıktaki büyük başarısının en önemli sebeplerinden birisi çok küçük yaşlardan itibaren dinleme, okuma, öğrenme, uygulama ve daha pek çok safhayı temsil eden meşke başlaması ve devam ettirmesi olsa gerektir.

⁵¹ Desmurget, *Dijital Ahmak Fabrikası*, 61.

⁵² Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri, 1. Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", *Bellekten* 11/42 (1947), 202.

⁵³ Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*, 111.

⁵⁴ bk. Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, haz. Muzaffer Tunçel, ed. Halil Aşıcı (Ankara: Gençlik Spor Yayınları, 2019), 323-324. Ayrıca bk. Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 32.

⁵⁵ Öcal, *İmam Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları*, 184.

⁵⁶ Saadet Gültaş, "Müsikî Sohbeti, Bekir Sıtkı Sezgin'le Dinî-Tasavvufî Müsikî ve Klasik Müsikîmiz Hakkında Mülâkat", *Kök* 1/13 (1982), 24-27; 1/16 (1982), 43-45; 2/17 (1982), 38-39.

Çocuğun beyin ve zihinsel gelişimi için altı yaşına kadar geçen sürenin son derece önemli olduğu ortada iken, bu zamanın bilişsel faaliyetlerden yoksun bir şekilde geçirilmesi de uygun değildir. Bu açıdan bakıldığında bile okul öncesi dönemde Kur'ân eğitiminin verilmesinin birçok açıdan faydalı olduğu ifade edilebilir. Üstelik araştırmalar, söz konusu dönemde ana dile ait temel becerilerin kazanıldığını ve ikinci bir dil öğrenmenin gayet olumlu sonuç vereceğini ortaya koymaktadır.⁵⁷ Hatta ikinci bir dilin yetişkinler tarafından öğrenilmesinin daha hızlı olabileceğini ifade edenler tarafından bile kabul edilen bir husus, o dile ait doğru telaffuzun ancak erken yaşlarda öğrenilebileceği hakikatidir. Üstelik dil öğreniminin ergenlikten sonraya bırakılması halinde artık o dili aksanıyla birlikte öğrenmenin pek mümkün olmayacağı da dile getirilmektedir.⁵⁸ Farklı bir ülkeye göç edenler için orada daha çok bulunmaktan ziyade oraya varış yaşı önem arz etmektedir. Zira aynı zamanda göç eden dört ve sekiz yaşlarındaki ikizlerin aynı dil yeterliliğini edinmeyeceği bildirilmektedir.⁵⁹ Kur'ân eğitim ve öğretiminde de Arapçaya ait bütün hususiyetler öğrenilmemekte aksine başlangıç seviyesi kabul edilebilecek mahreç ve telaffuz incelikleri ve tilavet denilen okuyuş öğrenilmektedir. Dolayısıyla aynı husus bu öğretimde de söz konusu olmakta ve ergenlik sonrasına bırakılması halinde kaynak dile ait telaffuz hususiyetlerinin, olması gerektiği şekilde yerine getirilmesi çoğunlukla pek mümkün olmamaktadır.

Kur'ân eğitiminin ana hususiyetlerinden birisi de ezberdir. Zira namaz kılmak ve gerektiği zaman okumak için Kur'ân'dan bazı sûrelerin ezbere bilinmesi her Müslüman için zaruridir. Kur'ân-ı Kerîm'i en iyi öğrenme ve ezberleme çağı da çocukluk yıllarıyla temel eğitim çağları⁶⁰ olup bizzat hafızlık sürecini gözlem, kontrol ve rehberlikleriyle sürdüren ve tecrübe eden hocalar tarafından da dile getirilen hıfzın ideal zamanı,⁶¹ ergenlik öncesine tekabül etmektedir. İnsanların yaşlandıkça hafızalarının zayıfladığından, unutkanlıktan yakındıkları bir vakiadır. Ayrıca ergenlik dönemi, çalkantıların, çatışmaların⁶² ve anlam arayışlarının yoğun olduğu bir çağ olduğuna göre Kur'ân-ı Kerîm ta'lim ve tedrisinin bu zor döneme geçmeden verilmesi öncelikle bu eğitimin daha kolay olmasını da sağlayacaktır.⁶³ Üstelik çocu-

⁵⁷ İlgili araştırma ve sonuçları için bk. Habibe Özer, *Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden Çocukların Anadil Gelişimleri ile İkinci Dil Öğrenmeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 1-6.

⁵⁸ bk. Anita Woolfolk, *Eğitim Psikolojisi*, çev. Duygu Özen (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2015), 145.

⁵⁹ Desmurget, *Dijital Ahmak Fabrikası*, 62.

⁶⁰ Öcal, *İmam Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları*, 174.

⁶¹ Suat Cebeci - Bilal Ünsal, "Hafızlık Eğitimi ve Sorunları", *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/11 (2006), 27-52.

⁶² bk. Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 272-273, 275.

⁶³ Hatta ergenlik dönemine kadar olan dönem, ikinci bir dil öğrenimi için de kritik dönem olarak görülmektedir. bk. Özer, *Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden Çocukların Anadil Gelişimleri ile İkinci Dil Öğrenmeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 28.

ğün sadece öğretim değil Kur'ân'ın iyi bir eğitiminden de geçmesi durumunda bu dönemdeki zorlukları bir doyunluk ve dinginlik içerisinde pek zorlanmadan geçirmesi muhtemeldir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) daha önce zikri geçen, gençliğinde Kur'ân öğrenen kimsenin etine ve kanına Kur'ân-ı Kerîm'in karışacağı müjdesini⁶⁴ bu anlamda değerlendirmek mümkündür. Nitekim dinin çocuk üzerindeki olumlu etkisinin gereği olarak çocukluk yıllarının doğru değerlendirilmesi ve sağlıklı dini gelişim elde edilmesi halinde yetişkinlik zamanının daha açık bir anlama kavuşacağı, bu bireyin dini değerlere daha kuvvetle bağlanacağı konuyla ilgili araştırmalarda ifade edilen hususlardandır.⁶⁵ Hatta ergenler üzerinde yapılan bir araştırmada Kur'ân tilavetinin %67,9 oranında güven duygularını artırdığı ortaya çıkmıştır.⁶⁶ Kur'ân kursu öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada hafızlığın kaç yaşında olması gerektiğine dair soruya öğrencilerin %19'u yedi-on iki yaş aralığını, %66,7'si ise on üç-on beş yaş aralığını uygun gördüğü cevabını vermiştir. Buna göre bu eğitimi öğretici olarak bizzat tecrübe edenlerin çok büyük çoğunluğu eğitimin on beş yaşından önce olması gerektiğini bundan sonraki zaman devresinin uygun olmadığını savunmaktadır.⁶⁷ Başka bir çalışmada ise yedi ve on sekiz yaş arasının hıfz için ideal olduğu, zira bu zaman aralığında yapılan ezberlerin hem daha kuvvetli hem de daha kısa zaman aralığında yapıldığı ifade edilmiştir.⁶⁸ Bu araştırmalara göre hıfzın yaşının tespiti noktasında bir genelleme yapmak uygun değilse de ezber için erken yaşların daha avantajlı olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yapılan protokollerle başarılı bir şekilde yürütülen Hafızlık proje okullarında⁶⁹ birçok öğrencinin örgün eğitimle birlikte hıfz sürecini de tamamlaması mezkûr avantajı teyit eder niteliktedir.

İbadet, insanın Allah'a boyun eğmesinin nişanesi ve onunla irtibat sağlanması olup belli bir alışkanlık eğitimi gerektirmektedir. Araştırmalar, ibadet eğitiminin küçük yaşlarda başlaması gerektiğinin altını çizmekle birlikte, ilk çocukluk yıllarında dinin taklit ve tekrarla öğrenilebilecek yollarının kolaylıkla işlenebileceğini de göstermektedir.⁷⁰ Hz. Peygamber'in

⁶⁴ bk. Beyhakî, *es-Sünenü's-sağîr*, 1/335.

⁶⁵ bk. Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*, 26, 114; Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 278.

⁶⁶ Elif Kılıç, *Kur'an Okumanın Ergenlik Dönemi Bireyleri Üzerindeki Etkileri (Sakarya ve İzmit Kur'an Kursları Örneği)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 70-71.

⁶⁷ Ahmet Fatih Çaylı, *Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Hafızlık Eğitimi ve Problemleri (Göller Bölgesi Örneği)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 50-51.

⁶⁸ Alemdar, "Teknik ve Estetik Açından Kur'an Öğretme ve Okumaya Dair", 124.

⁶⁹ İlgili okullar için bk. Ekrem Kozakoğlu, *Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi ve Kur'an Eğitimine Katkısı (Konya Selçuklu Mustafa Büyükkaplan Hafız İmam Hatip Ortaokulu Örneği)* (Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁷⁰ Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*, 102.

(s.a.v.) yedi yaşından itibaren çocukları namaza alıştırmaya tavsiyesi de⁷¹ bu yaşlarda bir ibadet alışkanlığı kazandırmaya başlamanın gereğine işaret etmekle birlikte konumuz açısından birkaç hususu hatırlatmaktadır. Birincisi ibadet yapabilmek için Kur'ân'dan birkaç sûre de olsa bilme zaruretidir ki bu, aslında Kur'ân öğretiminin öncelikle ve ivedilikle yapılmasını gösteren en önemli âmillerden biridir. İkincisi Kur'ân öğretiminin bizzat kendisi de tıpkı ibadetler gibi dinin taklit ve tekrarla öğrenilebilecek alanına teka-bül etmesidir. Dolayısıyla yukarıda zikredilen çocukluk yıllarında çocuklara ibadeti öğretmenin kolaylıkla olabileceği cümlesinin içine Kur'ân öğrenme ibadeti de rahatlıkla dâhil edilebilir.

Kur'ân eğitiminin esasen küçüklükte olması gerektiğinin vurgulanması artık büyüdükten sonra bu işin olmayacağı, peşinin bırakılması gerektiği şeklinde anlaşılmalıdır. Üstelik bu konuda en yetkili merci olarak Diyanet işleri başkanının verdiği bilgiye göre halkımızın %59'u⁷² yani on kişiden altısı, Kur'ân okumasını bilmemekte ve öğrenmek isteyenler de çoğunlukla halk arasındaki sosyal baskıdan çekinerek ileri yaşlarda Kur'ân öğrenmeye cesaret edememektedir.⁷³ Bu sebeple her ne kadar küçük yaşlara göre daha zor da olsa yine de ilgili kurum ve kişilerin yetişkinlere Kur'ân eğitimi için belli çalışmalar yapmaları zarureti ortadadır. Asr-ı saâdetteki suffice ashâb-ının yetişkinlerden oluştuğu unutulmamalıdır. İbn Battûta (ö. 770/1368-69), Şam'ın varoşları kabul edilen Sâlihiyye'de İbn-i Ömer adıyla bir medresenin, Kur'ân okumak isteyen ihtiyarlara tahsis edildiğini ve oradaki öğretici ve öğrencilere yeterli derecede yiyecek ve içecek verildiğini anlatmaktadır.⁷⁴ Bu uygulama, eskiden yetişkinlere yönelik Kur'ân eğitim çalışmalarının kurumsal bir çatı altında var olduğunu ve günümüzde de bu manada çalışmaların yapılması gerektiğini bizlere hatırlatmaktadır. Kendisi okuyacak kadar her Müslümanın geç yaşlarda da olsa Kur'ân öğrenmesinin zor olmadığı da vurgulanmalıdır. Hatta farklı sebeplerle zor gelse bile geç yaşlardaki bu gayret karşılığında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) iki ecir alınacağını müjdelemesi⁷⁵ bu çabanın değerini ortaya koymaktadır. Bu gayreti gösteren her-

⁷¹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaût (Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 1955), 11/284-285.

⁷² Memurlar.net, "Türkiye'nin yüzde 59'u Kuran okumayı bilmiyor" (Erişim 17 Mayıs 2022). Ülkemizde Kur'ân eğitiminin durumunu da yansıtan bu probleme farklı çözüm önerileri getirilebilir. Hafta sonlarında camilerin, bu anlamda aktif kullanımına dair bir çözüm önerisi için bk. Abdulhekim Ağırbaş, "Camilerde Hafta Sonu Kur'ân Öğretimi: DİB ve DİTİB Örneği". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 5/2 (2022), 275-294.

⁷³ Öcal, *İmam Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları*, 184.

⁷⁴ İbn Battûta, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. İbrahim et-Tancî. *Rihletü İbn Battûta Tuhfetü'n-nüzzâr fî garâibi'l-emsâr ve acâibi'l-esfâr*, thk. Şeyh Muhammed Abdülmün'im el-Uryân - Mustafa el-Kassâs (Beyrut: Dâru lhyâi'l-Ulûm, 1987), 1/116-117.

⁷⁵ Beyhakî, *es-Sünenü's-sağîr*, 1/335.

kes için iki kat sevabın verileceği⁷⁶ müjdesi ise Kur'ân öğrenmek isteyen her yaştaki kimseler için motivasyon kaynağıdır. Ancak öğretim aşamalarının ve yöntemlerinin yaş faktörüne göre değişebilmesi sebebiyle öğrenci yaşıyla tedaris tarzının da uygunluk arz etmesi gerekmektedir.

Aktarılan bilgiler muvacehesinde eğitime başlama yaşının günümüzde de hala güncelliğini koruyan bir konu olduğu anlaşılmaktadır. Ancak eğitim ve öğretimin, sadece yaş faktörüne bağlı olarak değil, gelişim, yetenek, çevre gibi birçok bileşenin buluşmasıyla gerçekleştiği,⁷⁷ nihayetinde öğrenme için olgunlaşmanın zaruri olup hangi konu olursa olsun, onun öğrenimi için öğrenen kimselerin fizyolojik yeterliğe sahip olmaları gerektiği ortaya çıkmaktadır.⁷⁸ Böylelikle, Kur'ân eğitimi için de belli bir olgunluğun ve büyümenin gerektiği ifade edilebilir. Ancak çok küçük yaşlardan itibaren Kur'ân'ı okuyabilen hatta ezberleyebilen çocukların yazılı ve görsel medyada örneklerine rastlanması kulak hafızasıyla, dinleyerek, taklit yoluyla çok şeyin öğrenilebileceğini gösterdiği kadar eğitimin bireyselliğini ve kabiliyetlerin çeşitliliğini de göstermektedir. Bu örneklerin medya ve iletişim organlarının çoğalması ve dinleme imkânlarının artması sebebiyle günümüz için söz konusu olduğu akla gelebilir de küçük yaşlarda hıfz ve Kur'ân eğitimin çok eskiden beri varlığı bu zannı çürütmektedir. Zikredildiği üzere ulemânın hep küçük yaşlarda hıfz sürecini tamamlaması da bu eğitim için ideal yaşın küçük yaşlarda olduğunu gösteren bir işaret sayılabilir.

Çok küçük yaşlarda Kur'ân öğrenen çocukların istisnâ olduğu dile getirilebilir de bu örnekler, çocuklarının Kur'ân eğitimini önemseyen anne babalar için bir ufuk çizmektedir. Dolayısıyla küçük yaşlardan itibaren evde Kur'ân ya da Kur'ân'dan bölüm olarak belli sûrelerin dinletilmesinin öğrenmeyi kolaylaştıracağı ifade edilebilir. Nitekim eğitimde çocuğun okumayı öğrenme yaşı için daha önceleri altı yaş uygun görülürken yapılan araştırmalar neticesinde araç, gereç ve yöntemlerin daha uygun hale getirilmesiyle eğitim yaşının da düşebileceği ortaya çıkmıştır.⁷⁹ Hatta çocuğun anne karnında dokuzuncu haftadan (fetüs aşaması) itibaren gürültü ve müziğe tepki vermesinden⁸⁰ hareketle çocuğa, daha anne karnındayken Kur'ân-ı Kerîm dinletilmesi de tavsiye edilebilir.⁸¹

Küçük yaşlarda, daha dili dönmeyen, harfleri çıkaramayan çocukların

⁷⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki - Muhibbüddin el-Hatip (Kahire: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1980), "Tefsir" 80.

⁷⁷ Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*, 147.

⁷⁸ Cavit Binbaşoğlu, *Eğitim Psikolojisi* (Ankara: Binbaşoğlu Yayınevi, 1982), 31; Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme*, 16.

⁷⁹ bk. Binbaşoğlu, *Eğitim Psikolojisi*, 249.

⁸⁰ bk. Binbaşoğlu, *Eğitim Psikolojisi*, 74.

⁸¹ Uygulamaya dayalı müzik eğitimiyle ilgili yapılan araştırmalarda da hamilelik döneminde eğitime başlama vurgusu dikkat çekicidir. bk. Fikri Soysal, "Erken Çocukluk Dönemi Müzik Eğitimi", *The Journal of Academic Social Science Studies* 5/3 (2012), 193.

zorlanması, çocuğun Kur'ân eğitimi için önyargılı hale gelmesine ve soğumasına sebep olabileceği için çok dikkatli olmayı gerektirmektedir. Nitekim fizyolojik, sosyal, zihinsel, duygusal, dil yönünden hazır oluş seviyelerini dikkate almaksızın verilen bilgilerin ruh ve zihin sağlığı üzerinde yıpratıcı etkiler bırakıp ruhsal bozukluklara yol açabileceği araştırmacılar tarafından dile getirilmekte ve dikkat uyarısı yapılmaktadır.⁸² Ayrıca anne babaların sevap saikiyle veya başka sebeplerle çocuklara bir an önce telaşla Kur'ân öğretmeye çalışırken çocukların geleceklerini de etkileyebilecek bazı hatalar yapmaları muhtemeldir. Bu sebeple ailelerin eğitimde çok temel bir husus olarak *"daha erken daha iyi değildir"* kuralına uygun davranıp çocuklarının kritik dönemde ve doğru uyarıcılarla öğrenmeyi sağlamalarını kolaylaştırmaları gerekmektedir.⁸³ Zira eğitim öğretim süreçlerinde yaştan farklı birçok etken mevcuttur. Bu itibarla yaşın dışındaki diğer gelişim süreçlerinin de değerlendirilmesi elzemdir.

5. ERKEN YAŞTA KUR'ÂN-I KERİM EĞİTİMİ ALMANIN FAYDALARI

Küçük yaşlarda Kur'ân eğitim ve öğretimi sayesinde öncelikle problem olarak zikredilen birçok hususun ortadan kalkması söz konusu olacaktır. Bunlar kısaca tekrar edilecek olursa, zamanında Kur'ân eğitim ve öğretimi verilmesi durumunda harflerin mahreç ve sıfatlarının telaffuzunda şive veya başka saiklerin ağız yatkinliğini engellemesinin önüne geçilmiş olacaktır. Böylece kabiliyetlerin küçük yaşlardan itibaren geliştirilmesi esasına ve eğitimde beyin, zihin, dil gelişimi gibi farklı evrelerdeki kritik süreçlere uygun davranılmış olacaktır. Üstelik Kur'ân eğitim ve öğretiminin ibadet için gerekliliği muvacehesinde kişinin hayata hazır olması ve ergenlik dönemi⁸⁴ gibi zor olduğu bilinen dönemleri problemsiz bir şekilde atlatması noktasında katkılar sağlayacaktır.

Kur'ân-ı Kerim'in uygun yöntem, doğru usul ve uygulamalarla öğretilmesi halinde çocuk üzerinde özgüvenden kendini ifade etme kabiliyetine kadar birçok olumlu katkı sağlayacağı âşikârdır. Üstelik Kur'ân eğitiminde ses ve ses kullanımının ve buna paralel olarak müzik kabiliyetinin oldukça önemli yer tutması bu manadaki bir gelişime de katkı sağlayacak ve çocukların estetik algısının yükselmesine zemin hazırlayacaktır.

İlgili literatür ve dünyadaki örnekler, erken yaşlarda beyin gelişim fonksiyonlarının yeni bir dile daha kolay uyum sağlayacağını, bu sebeple de ikinci bir dile ait becerilerin erken yaşlarda daha iyi kazanılacağını göstermektedir.⁸⁵ Hatta dil gelişimi esnasında küçük çocukların beş yaşlarında

⁸² bk. Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*, 42.

⁸³ Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme*, 108.

⁸⁴ Kur'ân-ı Kerim'in ergenler üzerindeki etkileri için bk. Kılıç, *Kur'an Okumanın Ergenlik Dönemi Bireyleri Üzerindeki Etkileri (Sakarya ve İzmit Kur'an Kursları Örneği)*, 66-88.

⁸⁵ bk. Özer, *Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden Çocukların Anadil Gelişimleri ile İkinci Dil*

ana dillerinin seslerini telaffuz etmede hemen hemen uzmanlaştıkları ve telaffuz noktasında farklı sesleri -bazen anlamı olmayan kelimeleri bile- tekrarlamaktan zevk aldıkları ifade edilmektedir.⁸⁶ Arapça olan Kur'ân-ı Kerîm harfleri, Türkçede karşılığı olmayan bazı sesleri ihtiva etmektedir. Farklı bir dile ait ses ve telaffuz özelliklerinin ise erken yaşlarda çok daha kolay ve doğru bir şekilde edinileceği malumdur. Çoğu durumda, geç yaşlarda başka bir dile ait telaffuz hususiyetlerinin ve özellikle de aksanın, sonradan öğrenilmesi pek mümkün olmamaktadır. Bu bakımdan da Kur'ân'ın erken öğrenilmesi durumunda daha sonra problem teşkil eden belli harflerin mahrecinden doğru bir şekilde çıkarılması problemi ortadan kalkacaktır.

Erken yaşlarda Kur'ân eğitimi, çocuğun inanç dünyasıyla ve yüce yaratıcıyla bağının kurulması açısından da önem arz etmektedir. Hatta küçük yaşlarda ezberletilen dua ve ilahilerin, çocuklar için Allah'a yakınlaşma vesilesi olacağı ve daha sonraki hayatlarında inançlarının temelini oluşturacağı ifade edilmektedir.⁸⁷ İnsanda var olan yüce bir mabuda sığınma ihtiyacının Allah kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenmek suretiyle doyurulması ve daha dünya hayatının başlangıcında çocukla yaratıcısı arasındaki bağın sağlam bir şekilde kurulması önem arz etmektedir. Dolayısıyla sığınma ve bağ kurma ihtiyacında olan insanın Allah'ın sözlerini öğrenmek, okumak, dinlemek suretiyle bu ihtiyaçlarını karşılaması söz konusu olacaktır.

Okuma işlemi sadece bilgiyle değil uygulaya uygulaya öğrenilen belli becerilerle meydana gelmekte ve belleğin gelişimine en yüksek katkı sağlayan zihinsel bir işlem olarak bilinmektedir.⁸⁸ Öğrenme birbirini etkileyen bir süreç içinde gerçekleşmektedir. Zihin de öğrenilen şeylerin artmasıyla inkişaf eden bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla Kur'ân öğrenilirken gösterilen dil ve zihin faaliyetinin diğer öğrenme süreçlerine de olumlu katkılar sağlayacağı ifade edilebilir.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenmenin hatta ezberlemenin muayyen bir zamanı yoktur. Öneme binaen her yaşta ve her zaman onunla meşguliyet insanı şereflendirir. Bu sebeple çok küçük yaşlarda olduğu gibi büyük yaşlarda da onu öğrenip ezberleyenlere daima rastlanmaktadır. Nitekim onunla meşguliyetin ulvîliğini Hz. Peygamber (s.a.v.) müjdelemiş ve bu müjdeye nâil olmak için müminler de yarış içinde olmuşlardır. Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenip ezberlemeyi belli bir vakte ve döneme hasretmek mümkün değilse de ço-

Öğrenmeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, 5.

⁸⁶ Woolfolk, *Eğitim Psikolojisi*, 139.

⁸⁷ Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*, 83.

⁸⁸ Müzik eğitimi ile özgüven ilişkisine dair bk. Firdevs Güneş, "Okuma-Yazma Öğretiminde Cümlelerin Önemi", *Türklük Bilimi Araştırmaları* 13/13 (2003), 39.

cukluk döneminin bu eğitim için çok daha uygun olduğu ifade edilebilir. Zira erken yaşlar hem bir dile ait mahreç, ses ve telaffuz hususiyetlerinin yerleşmesi hem zekâ, hafıza, kavrama gibi niteliklerin daha üst düzeyde olması gibi nedenlerle eğitime daha elverişli zaman dilimlerini temsil ederler. Kur'ân-ı Kerîm'le başlanan eğitim ve öğretim sürecinin Kur'ân'ın lafzi öğretimini temsil eden safhasının, on yaşlarına kadar bütünüyle tamamlanması şeklindeki geçmiş tecrübe ve gelenek de bu hususu teyit etmektedir.

Kur'ân eğitim ve öğretimi için erken yaşların daha uygun olması hakikati söz konusu eğitimde ehil hocanın başat konumu sebebiyle kurumsal desteği de akla getirmektedir. Zira her anne babanın Kur'ân'ı istenilen ölçüde çocuklarına öğretebilmesinin mümkün olmadığı âşikârdır. Kurumsal planda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın son yıllarda ağırlık verdiği 4-6 yaş Kur'ân kurslarından istifade edilebilirse de bu manada başka resmî bir kurum yoktur. Çocuklarının resmî bir kurumda örgün eğitim içerisinde bu eğitimi almasını isteyen ebeveynler ancak ortaokul çağını beklemek zorundadır. Zira ortaokul çağında imam hatip ortaokullarında zorunlu, diğer ortaokullarda da seçmeli ders olarak bu imkân tanınmaktadır. Ayrıca yaygın eğitim kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaz kurslarında bu eğitimi almak mümkündür. Söz konusu kursların Kur'ân-ı Kerîm eğitim ve öğretimi adına çok daha randımanlı geçirilmesi ve çocuklar için en uygun eğitim zamanı olan bu zaman dilimlerinin değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca ortaokul çağları, çocukların yetenek ve istidat gelişiminin sürmesi sebebiyle Kur'ân eğitimi bakımından çok iyi değerlendirilmesi gereken yıllar olarak kabul edilebilir. Bu yaş aralığında, söz konusu eğitimin iyi bir şekilde planlanıp uygulanmasının, sonraki yıllara nazaran daha kolay ve kalıcı etkiler meydana getirmesi kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla ilgili kurumlardaki idareci ve meslek/din dersi öğretmenlerinin Kur'ân eğitim ve öğretimine özel bir gayret göstermeleri elzemdir.

Kur'ân eğitim ve öğretiminin ideal yaşı, yeni bir dile ait harf ve mahreçlere daha kolay ve doğru bir şekilde âşinâlık kazanıldığı erken yaşlar olup bu dönemin söz konusu eğitim için kritik öneme sahip olduğu gerçeğine göre hareket edilmelidir. Elbette herkesin altı yaşında çok iyi bir Kur'ân eğitiminden geçmesi mümkün olmayabilir. Ancak dil gelişiminin sürdüğü ve farklı dilleri öğrenme potansiyelinin olduğu bu zaman dilimini iyi değerlendirmek gerektiği de bir hakikattir. İleriki yaşlarda eğitim alınması halinde problemlerin nirengi noktasını oluşturan mahreç, telaffuz ve aksan sorunlarını asgariye indirmek adına Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaz kurslarında bu temel düzeydeki eğitime odaklanması bir çare olarak düşünülebilir. Ayrıca bu eğitimin erken yaşlarda verilmesi gerektiğinin ifade edilmesi küçük yaşlarda bu imkânı elde edemeyen insanlara daha sonra bu eğitimi alamayacakları ya da gerekli imkânların sonradan onlara sunulamayacağı anlamına gelmemelidir. Aksine yetişkinler için de Kur'ân eğitim ve öğretim

fırsatları sunulmalıdır.

Farklı dillere ait telaffuz ve aksan hususiyetlerinin ileriki yaşlarda zorlaştığı ve bazen mümkün olmadığı gerçeklerinden hareketle dil gelişimi için kritik bir dönemi temsil eden çocukluk yıllarının Kur'an eğitimi anlamında iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. "Daha erken daha iyi değildir" hakikati yanında eğitim süreçlerinin sadece yaş değil başka birçok bileşenle birlikte anlam kazandığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca yetenek ve istidatlardaki çeşitlilikle bu eğitimin bireysel karakterinin dikkate alınması da elzemdir.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey. *Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri*. haz. Kazım Arısan - Duygu Arısan Günay. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.
- Açıkgöç, Alparslan. "Fazlurrahman". *TDV Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/280-286. İstanbul: TDV Yay., 1995.
- Ağırbaş, Abdulhekim. "Camilerde Hafta Sonu Kur'an Öğretimi: DİB ve DİTİB Örneği". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 5/2 (2022), 275-294.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaût. 6 Cilt. Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 1955.
- Akyüz, Yahya. "İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Talimatı". *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 5/5 (1994), 1-47. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000206
- Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi, 2018.
- Alemdar, Yusuf. "Teknik ve Estetik Açısından Kur'an Öğretme ve Okumaya Dair Bazı Gözlem ve Görüşler". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2008), 213-252.
- Alper, Ömer Mahir. "İbn Sînâ". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 20/319-322. İstanbul: TDV Yay., 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. "Ebû'l-Alâ' el-Hemedânî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/286-287. İstanbul: TDV Yay., 1994.
- Altıkulaç, Tayyar. "Ebû'l-Yümn el-Kindî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/351-352. İstanbul: TDV Yay., 1994.
- Atay, Hüseyin. *İbn Sînâ'da Varlık Nazariyesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2001.
- Atay, Hüseyin. *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983.
- Aybakan, Bilal. "Şâfiî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 38/223-233. İstanbul: TDV Yay., 2010.
- Aynî, Mehmet Ali. *Dârülfünun Tarihi*. İstanbul: Yeni Matbaa, 1927.
- Baltacı, Cahit. "Mektep". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 29/6-7. Ankara: TDV Yay., 2004.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Alî. *es-Sünenü's-sağîr*. thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî. Pakistan: Camiatü'd-dirâsâtü'l-İslâmiyye, 1989.
- Binbaşıoğlu, Cavit. *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi, 1982.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki - Muhibbüddin el-Hatip. Kahire: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1980.
- Bulut, Zahide. *18-50 Yaş Arası Bayanların Kur'an Kurslarına Devam Motivasyonları (Ankara- Keçiören Örneği)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Câhiz, Ebû Osman 'Amr b. Bahr. *el-Beyân ve't-tebyîn*. thk. Abdüsselam Hârûn. Mısır:

- Mektebetü'l-Hancı, 1998.
- Cebeci, Suat - Ünsal, Bilal. "Hafızlık Eğitimi ve Sorunları". *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/11 (2006), 27-52.
- Çakan, İsmail Lütfi. "Ebû Sâlih el-Müezzîn". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/226. İstanbul: TDV Yay., 1994.
- Çaylı, Ahmet Fatih. *Kur'ân Kursu Öğreticilerine Göre Hafızlık Eğitimi ve Problemleri (Göller Bölgesi Örneği)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Çelebi, Ahmed. *İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi*. çev. Ali Yardım. İstanbul: Damla Yay., 2013.
- Desmurget, Michel. *Dijital Ahmak Fabrikası*. çev. Ömer Kemal Buhârî. İstanbul: İnsan Yay., 2022.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. "Ahmet Hamdi Akseki". Erişim 24 Temmuz 2020. <https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Person/PresidentDetail/27/ahmet-hamdi-akseki>
- Elmalılı M. Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- Ergin, Osman. *Türkiye Maârif Tarihi*. 5 Cilt. İstanbul: Eser Matbaası, 1977.
- Gültaş, Saadet. "Mûsikî Sohbeti, Bekir Sıtkı Sezgin'le Dinî-Tasavvufî Mûsikî ve Klasik Mûsikîmiz Hakkında Mülâkat". *Kök* 1/13 (1982), 24-27.
- Gültaş, Saadet. "Mûsikî Sohbeti, Bekir Sıtkı Sezgin'le Dinî-Tasavvufî Mûsikî ve Klasik Mûsikîmiz Hakkında Mülâkat". *Kök* 1/16 (1982), 43-45.
- Gültaş, Saadet. "Mûsikî Sohbeti, Bekir Sıtkı Sezgin'le Dinî-Tasavvufî Mûsikî ve Klasik Mûsikîmiz Hakkında Mülâkat". *Kök* 2/17 (1982), 38-39.
- Güneş, Firdevs. "Okuma Yazma Öğrenme Yaşı". *Eğitimde Kuram ve Uygulama* 9/4 (2013), 280-298.
- Güneş, Firdevs. "Okuma-Yazma Öğretiminde Cümlelerin Önemi". *Türklük Bilimi Araştırmaları* 13/13 (2003), 39-48.
- Hızlı, Mefail. "Osmanlı Dönemi Bursa'sında Eğitim-Öğretim Vakıflarına Genel Bir Bakış". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1998), 183-191.
- Hökelekli, Hayatî. *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- İbn Battûta. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. İbrahim et-Tancî. *Rihletü İbn Battûta Tuhfetü'n-nüzzâr fî garâibi'l-emsâr ve acâibi'l-esfâr*. thk. Muhammed Abdülmün'im el-Uryân - Mustafa el-Kassâs. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Ulûm, 1987.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî. *Mukaddime*. thk. Abdullah Muhammed ed-Derviş. 2 Cilt. Dımaşk: Dâru Ya'reb, 2004.
- İbn Sahnûn, Muhammed. *Kitâbü âdâbü'l-muallimîn*. thk. Muhammed el-Arûsî el-Matvî. Tunus: Dârü'l-Kütübî's-Şarkıyye, 1972.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh el-Meâfirî el-İşbîlî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh el-Meâfirî el-İşbîlî. *el-Avâsım mine'l-kavâsım*. thk. Ammar Tâlibî. Kahire: Mektebetü Dârü't-Türâs, ts.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh el-Meâfirî el-İşbîlî. *Kânûnü't-te'vîl*. thk. Muhammed Süleymânî. Cidde: Dârü'l-Kible, 1986.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Muhammed b. Ali. *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*. thk. G. Bergstrasser. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006.
- İbnü'l-Hâc el-Abderî, Ebû Abdullah Muhammed. *el-Medhal*. Kahire: Mektebetü Dârü't-Türâs, ts.
- İbrahim Hakkı Erzurûmî. *Mârifetnâme*. İstanbul: Matbaa-i Ahmet Kâmil, 1330.

- İsfehânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal Râgıb. *Muhâdarâtü'l-üdebâ*. thk. İbrahim Zeydan. Kahire: Mektebetü'l-Hilâl, 1902.
- Kâbisî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Meâfirî el-Kayrevânî. *er-Risâletü'l-müfessıla li ahvâli'l-müteallimîn ve ahkâmî'l-muallimîn ve'l-müteallimîn*. thk. Ahmed Hâlid. Tunus: Şeriketü't-Tunûsiyye, 1986.
- Kandemir, M. Yaşar. "İrakî Zeynüddin". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 19/118-121. İstanbul: TDV Yay., 1999.
- Karataş, Şuayip. "Kur'an Dersinin Temel Problemleri ve Çözüm Önerileri: Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Örneği". *Uluslararası Yüksek Din Öğretimi Sempozyumu*. ed. Fikret Karaman. 1/129-147. Malatya: İnönü Üniversitesi Yay., 2019.
- Karataş, Zübeyir. "Fahreddîn er-Râzî ve Seyyid Kutub Özelinde Sosyal Çevrenin Tefsire ve Müfessire Etkisi", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 15/1 (2023), 122-136.
- Kazan, Ahmet. *Uleymî'nin Fethu'r-Rahman Tefsirinde Kıraat Olgusu*. Ankara: Son Çağ Akademi, 2022.
- Keklik, Ebubekir. "Maarif Nazırı Emrullah Efendi ve Tuba Ağacı Nazariyesi: Eğitim Reformuna Nereden Başlamalı?" *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/2 (2020), 79-96.
- Kılıç, Elif. *Kur'an Okumanın Ergenlik Dönemi Bireyleri Üzerindeki Etkileri (Sakarya ve İzmit Kur'an Kursları Örneği)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Kılıç, Hulusi. "Fîrûzâbâdi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 13/142-145. İstanbul: TDV Yay., 1996.
- Kırca, Celal. "İbn Teymiyye, Mecdüddin". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 20/390-391. İstanbul: TDV Yay., 1999.
- Kozakoğlu, Ekrem. *Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi ve Kur'an Eğitimine Katkısı (Konya Selçuklu Mustafa Büyükkaplan Hafız İmam Hatip Ortaokulu Örneği)* (Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).
- Memurlar.net. "Türkiye'nin yüzde 59'u Kuran okumayı bilmiyor". Erişim 17 Mayıs 2022. <https://video.memurlar.net/video/49114/turkiye-nin-yuzde-59-u-kuran-okumayi-bilmiyor.html>
- Okcu, Abdülmecit. "Kur'an'ın Lafız-Mana ve Kıraat Yönünden İ'cazı/Eşsizliği". *Ekev Akademi Dergisi* 3/2 (2001), 73-90.
- Öcal, Mustafa. *İmam Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003.
- Önder, Halil İbrahim. *Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Kur'an-ı Kerim Eğitim ve Öğretimi* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021).
- Önder, Halil İbrahim. "Kur'an-ı Kerim Eğitim ve Öğretiminde Lafız ve Mananın Yerine Dair Bazı Değerlendirme ve Tespitler". *Thesophia* 3 (2021), 165-187. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5806626>
- Öymen, Hıfzırrahman R. - Dağ, Mehmet. *İslâm Eğitim Tarihi*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1974.
- Özaydın, Abdülkerim. "İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 20/132-134. İstanbul: TDV Yay., 1999.
- Özer, Habibe. *Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden Çocukların Anadil Gelişimleri ile İkinci Dil Öğrenmeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

- Sakaoğlu, Necdet. *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2003.
- Selçuk, Mualla. *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Selçuk, Ziya. *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayınları, 2001.
- Soysal, Fikri. "Erken Çocukluk Dönemi Müzik Eğitimi". *The Journal Of Academic Social Science Studies* 5/3 (2012), 191-207. <https://doi.org/DOI : 10.9761/jasss.81>
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebû Bekr. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Şuayb Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2008.
- Turan, Maşallah. "Kur'ân'ın Lafızlarının İlahi Olup-Olmadığı Üzerine Mülâhazalar". *Social Sciences Studies Journal* 5/37 (2019), 3154-3169. <https://doi.org/DOI:10.26449/sss.1552>
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. Sevre es-Sülemi, *es-Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Maruf (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1996)
- Turan, Osman. "Selçuk Devri Vakfiyeleri, 1. Şemseddin Altun - Aba, Vakfiyesi ve Hayatı". *Belleten* 11/42 (1947), 197-235.
- Uludağ, Süleyman. "İbn Haldûn". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 19/538-543. İstanbul: TDV Yay., 1999.
- Woolfolk, Anita. *Eğitim Psikolojisi*. çev. Duygu Özen. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2015.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdullâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî. *Mu'cemü'l-üdebâ (İrşâdü'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb)*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1993.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Taşkörizade Ahmed Efendi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 40/151-152. İstanbul: TDV Yay., 2011.
- Yûsuf Has Hâcib. *Kutadgu Bilig*. ed. Halil Aşıcı. haz. Muzaffer Tunçel. Ankara: Gençlik Spor Yay., 2019.
- Zernûcî, Burhâneddin. *Ta'lîmü'l-müteallim*. Dersaadet: Ârif Efendi Matbaası, ts.
- Zürkânî, Muhammed Abdulazîm. *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1943.
- Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme/Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü*. haz. Muzaffer Albayrak - Kevser Şeker. İstanbul: Bion Matbaacılık, 2014.
- Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*. Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye: Matbaa-i Âmire, 1316.

 Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

 Yazar(lar) / Author(s): Halil İbrahim Önder.

 Finansman / Funding: Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul eder(ler). / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.